

Анотація. В статті дається визначення поняття «інклюзія», «Робота з дітьми з особливими освітніми потребами в позашкільному закладі». Розкриваються основні системи роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в позашкільних закладах та розроблені схеми і моделі роботи з «особливими дітьми» інклюзивної освіти. Також містить методичні рекомендації щодо організації інклюзивного навчання з досвіду роботи.

Ключові слова: виховання, індивідуалізація, інклюзія, формування готовності педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Робота з дітьми з особливими освітніми потребами в позашкільному закладі

У період перебудови соціального, політичного та економічного устроїв українського суспільства створилася нова соціально-психологічна ситуація перевірки життя „вартості” кожної людини як творця власної долі. Діти з особливими освітніми потребами опинилися перед особистісним вибором: „Як жити далі в нових соціально-економічних умовах?”.

Сучасне ставлення громадськості до людей з особливими потребами зумовило зміну старої парадигми «повноцінна більшість — неповноцінна меншість» на нову — «єдине суспільство, що включає людей з різними потребами» [5, с. 201]. Тому у такому контексті важливо акцентувати на впровадженні інклюзивної моделі освіти в Україні, що зумовлює створення нормативної бази, дотримання відповідних організаційних та соціально-педагогічних умов щодо забезпечення рівних прав здобуття освіти дітьми з особливими потребами.

Вирішення задач щодо створення сприятливих соціокультурних, соціально-педагогічних умов для соціальної інтеграції дітей та молоді з особливими потребами є одним з актуальних аспектів соціально-педагогічної науки і практики.

У сучасних дослідженнях наголошується на значенні соціально-педагогічної діяльності, як такої, що здійснюється з метою оптимізації виховних можливостей соціальних інститутів, активного залучення дітей та молоді до соціально-виховного середовища (Ж. В. Петрочко) [4, с. 8].

У вирішенні зазначених задач беруть участь різні освітні ланки, зокрема позашкільна освіта, що завдяки власним специфічним характеристикам є не лише ефективним інститутом соціалізації дітей та молоді, який володіє суттєвим соціально-педагогічним потенціалом, але також однією з найбільш мобільних ланок у загальній системі освіти України. Відповідно позашкільні навчальні заклади реалізують актуальні, такі що відповідають сучасним соціально-освітнім тенденціям, напрями роботи з дітьми та молоддю, зокрема дітьми, що мають психофізичні порушення.

В Україні діє широка мережа позашкільних навчальних закладів різних типів та форм власності. За даними Міністерства освіти і науки України станом на 1 січня 2014 р. у системі освіти діяли 1496 державних та комунальних позашкільних навчальних закладів та 638 дитячо-юнацьких спортивних шкіл.

Значну увагу колективи позашкільних навчальних закладів надають роботі з дітьми соціально незахищених категорій; до навчально-виховної, організаційно-масової діяльності залучаються діти «групи ризику», діти та молодь з особливими потребами.

Сучасний стан освіти дітей з особливими потребами в Україні, теоретичні і технологічні основи реалізації інклюзивної моделі освіти представлено в українських та зарубіжних наукових працях із спеціальної педагогіки (В. В. Засенко, А. А. Колупаєва, а також Л. І. Аксенова, Т. Г. Богданова, О. Л. Гончарова, М. М. Малофєєв, Н. М. Назарова та ін.), у яких наголошується на тому, що одним із пріоритетних напрямів державної політики у галузі освіти є сприяння у реалізації прав на рівний доступ до якісної освіти, розвиток особистих інтелектуальних і професійних можливостей особам з особливостями психофізичного розвитку [3, с. 6].

Актуальність заявленого в назві аспекту зумовило мету статті — короткий аналіз сучасних моделей залучення дітей та молоді з особливими потребами до позашкільної освіти як суттєвого чинника їх соціалізації.

Насамперед, необхідно зазначити, що неформальна освіта деяких країн Західної Європи розвивається в рамках так званої «концепції піклування», за якої значна увага і фінансова допомога з боку національного і місцевого уряду, орієнтована на потреби молоді, спрямовується дітям і молодим людям з особливими потребами.

В Україні позашкільна освіта орієнтована на створення освітніх можливостей для морального, фізичного, культурного розвитку та соціального становлення усіх дітей, яка орієнтована на («концепцію розвитку» за Рене Кларийсом) та ґрунтується на принципах:

- доступності позашкільної освіти громадянам України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак;
- добровільності вибору типів позашкільних навчальних закладів, форм позашкільного навчання і видів діяльності;
- правового і соціального захисту учнів у їх прагненні до вільного, різнобічного розвитку особистості та ін. [1].

Законом України «Про позашкільну освіту» серед напрямів позашкільної освіти визначено соціально-реабілітаційний напрям, який забезпечує соціальне становлення та розвиток інтересів, здібностей, потреб у самореалізації учнів, підготовку їх до активної професійної та

громадської діяльності, організацію їхнього змістовного дозвілля та відпочинку. У такому контексті можливо говорити про залучення дітей та молоді з особливими потребами, а також інших категорій дітей, які потребують соціальної реабілітації та соціально-педагогічної підтримки.

Проаналізувавши напрям та особливості діяльності різних типів позашкільних закладів та враховуючи рекомендації з психолого-педагогічного супроводу дітей в умовах інклюзії [2], ми пропонуємо визначити умовну модель залучення дітей з особливими освітніми потребами до позашкільної освіти.

Реалізація соціально-педагогічних задач у процесі освітньої діяльності гуртків (творчих об'єднань) соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти з обов'язковим створенням і реалізацією в закладі відповідних навчальних програм, проектів тощо.

Такі програми повинні бути розраховані на учнів з інвалідністю, які потребують соціально-реабілітаційної допомоги; передбачити інтеграцію учнівської молоді з особливими потребами в звичайні гуртки позашкільного закладу, таким чином, в основу програми потрібно покласти принципи інклюзивного навчання.

Інклюзивна освіта пов'язана, насамперед, з тим, що число дітей, які потребують корекційного навчання, неухильно росте. Окрім зростання кількості дітей з обмеженими можливостями, наголошується тенденція якісної зміни комплексного характеру порушення у кожної окремої дитини. В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, яка забезпечує однакове ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей з особливими потребами. Навчання дітей з особливими потребами ґрунтується на принципах виваженої педагогіки, дієвість яких підтверджується і від використання якої виграють усі діти. Вона передбачає, що різноманітність між людьми є природнім явищем. Через обмеження у спілкуванні, самообслуговуванні, пересуванні розвиток цих дітей значною мірою залежить від задоволення їхніх потреб іншими людьми, а це становить багатогранний процес соціально-педагогічної інтеграції та інклюзії, зокрема. Суспільство зобов'язане дати можливість кожній дитині, незалежно від її потреб та інших обставин, повністю реалізувати свій потенціал, приносити користь суспільству і стати повноцінним його членом.

Проблема навчання дітей з особливими потребами набуває широкої актуальності сьогодні. Освітній інклюзивний простір стає доступним для таких дітей, адже право на рівний доступ до якісної освіти та навчання за місцем проживання в умовах загальноосвітнього закладу – це право всіх дітей. Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей – усі діти є цінними й активними членами суспільства.

Інтегрування дітей з особливостями психофізичного розвитку в масові навчальні заклади –

це процес, який набуває усе більшого розповсюдження в освіті. Такий підхід до їхнього навчання зумовлений багатьма причинами різного характеру. Однією з них є й те, що надання освітніх послуг дітям з особливостями психофізичного розвитку в позашкільних закладах певною мірою призводить до підвищення у частини з них соціальної компетенції та адаптації в цілому.

Відтак, можна стверджувати, що інтеграція - це закономірний етап розвитку системи спеціальної освіти, який пов'язаний з переосмисленням суспільством і державою ставлення до осіб з особливими потребами, з визнанням їхнього права на одержання рівних з іншими можливостей в різних галузях життя, в тому числі й освіти.

Якомога раннє залучення дітей з особливостями психофізичного розвитку до діяльності в колективі здорових однолітків сприяє розвитку у них самостійності, впевненості, сміливості, інших особистісних якостей. Суспільство зобов'язане дати можливість кожній дитині, незалежно від її потреб та інших обставин, повністю реалізувати свій потенціал, приносити користь суспільству і стати повноцінним його членом. Водночас наше сьогодення – це зміна ціннісних орієнтацій в освіті, визначення розмаїття кожної дитини, обумовлене зміною освітньої парадигми на гуманістичну – „освіта для всіх, школа для всіх”.

Системи корекційно-реабілітаційної роботи у позашкільному закладі для дітей із психофізичними порушеннями є сприяння формуванню гармонійної особистості, розвиток її творчих здібностей і нахилів, підготовка до інтеграції в соціум. Ця мета спрямована на задоволення освітніх та особистісних потреб дітей, що мають різні порушення: розвиток інтелектуального, соціального та емоційного потенціалу, формування позитивних особистісних якостей; ефективне відновлення ушкоджених функцій, загального здоров'я і фізичного розвитку.

Для реалізації головної мети в процесі корекційно-реабілітаційної допомоги важливо створити відповідні умови.

У процесі реалізації головної мети система розв'язує такі основні завдання в освітній сфері: діагностичні, виховні, освітні, розвивальні, пропедевтичні, корекційно-реабілітаційні; у медичній сфері: діагностичні, лікувальні, профілактичні, корекційно-реабілітаційні.

Учні з особливими освітніми потребами мають бути активними учасниками пошкільної роботи, яка проводиться з урахуванням психофізичних можливостей дитини і спрямована на всебічний розвиток особистості, формування позитивного соціально-психологічного статусу. Залучаючи їх до позашкільної роботи відповідно до можливостей, інтересів, нахилів, здібностей, з урахуванням їхніх побажань, віку, психофізичних особливостей та стану здоров'я. Дуже часто дитина, яка не може достатньо виявити себе у навчальній діяльності, надолужує втрачене у позашкільних формах роботи.

Особливі вимоги ставляться і до керівника гуртків. Вони розуміють, що тактовність - найважливіша умова в роботі. Педагоги розвивають у дітей критичне мислення, підштовхують до прийняття самостійних рішень і активного навчання, сприяють дружбі та співпраці між дітьми, використовують творчі й оригінальні методи заохочення до мислення та навчання, сприяють широкому використанню набутих умінь. Діти повинні мати змогу використовувати свої знання та вміння у різних обставинах (ігрові форми роботи, проблемні ситуації, ситуації вибору). Вчать дітей з вадами ефективно діяти у стандартних ситуаціях на гуртку та поза ним. Буває таке, що учні не хочуть гратися з однолітками, можуть боятися, діють дуже повільно чи сором'язливо. У них спостерігається дефіцит соціальних умінь контактувати з товаришами. А тому керівник гуртків пропонують для цих дітей безпечне місце, звідки вони могли б спостерігати за діяльністю інших, сприяють залученню дітей до груп або просто щоб виконували завдання удвох. Використовують позитивне підкріплення: усмішку, кивок голови чи плескання по спині, похвалу за правильні дії, не примушують до колективної роботи, приділяють індивідуальну увагу, щоб у них з'явилося почуття довіри, необхідне для колективної роботи, звертають увагу на зусилля, а не результат, обмежують рівень шуму у класі, відокремлюють гіперактивних дітей. Для інших учнів класу дають чіткі вказівки: учні мають чітко розуміти, чого від них хочуть. У класі вивішений розпорядок дня, на агресивну поведінку керівник гуртків реагують миттєво і організують паузи, щоб заспокоїти дітей.

Так, наприклад, у моїй практиці були випадки, коли діти з церебральним паралічем чудово співали на дитячих ранках, а дитина з синдромом Дауна відвідувала заняття з хореографії, аутист Рома прекрасно малює, складає пазли любить грати в настільні ігри, любить слухати короткі легенди та класичну музику. Ілля гіперактивний хлопчик він прекрасно співає і розкуто поводить себе на сцені, гарно танцює.

Звичайно ж, універсального рецепта, як працювати з дітьми з особливими потребами, не існує. Кожен день - це нові, часто неочікувані завдання перед педагогами, саме тому маємо бути терплячими та винахідливими. Діти з серйозними відхиленнями у розвитку, часто просто не мають досвіду спілкування з людьми, які не належать до членів їхніх родин. Вони не вміють товаришувати, співпереживати, допомагати та співпрацювати з іншими, їм важко поділитися своїми емоціями та побажаннями. Виходячи з цього, перше і найголовніше завдання, яке стоїть перед учителями, котрі працюють з дітьми з особливими освітніми потребами — це спочатку соціалізувати, а потім уже чогось навчати своїх учнів.

Отже, можна зробити такі висновки: матеріали статті не вичерпують проблеми повною мірою, дослідження та подальшого узагальнення потребують теоретичні та технологічні аспекти вирішення соціально-педагогічних задач у залученні до гурткової роботи дітей з

особливими освітніми потребами позашкільними навчальними закладами.

Список літератури

1. Закон України «Про позашкільну освіту» // Збірник документів з організації позашкільної освіти. — К., 2002. — С. 21–42.
2. Герасімова А. С. Психологопедагогічний супровід інклюзивної освіти[«Психологопедагогічний супровід освітнього процесу в позашкільних навчальних закладах»], (Київ, 1–3 березня 2012). — К., 2012. — С. 55–56.
3. Колупасва А. А. Старегічні напрями сучасної освітньої політики України / А. А. Колупасва // Дитина із сенсорними порушеннями: розвиток, навчання, виховання: зб. наук. праць / за ред. С. В. Литовченко, І. М. Гудим. — К.: О. Т. Ростунов. — 2011. — Вип. 2 — С. 5–12.
4. Петрочко Ж. В. Дитина в складних життєвих обставинах: соціально-педагогічне забезпечення прав: монографія / Ж. В. Петрочко. — Рівне: видавець О. Зень, 2010. — 368 с.
5. Ромм Т. А. Социальное воспитание: эволюция теоретических образов / Т. А. Ромм. — Новосибирск: Наука; издво НГТУ. — 2007. — 380 с.